

Herregården i 1800-tallets første årtier – om at skabe et tidsbillede

Af museumsinspektør Klaus Højbjerg, Frilandsmuseet Hjerl Hede

På Gammel Estrup – Herregårdsmuseet har man siden 2008 arbejdet ud fra en målrettet plan om at få det store hus sikret for fremtiden ved en gennemgribende restaurering fra A – Z. Samtidig har det også været målet, at restaureringen skulle danne basis for en sammenhængende fortælling om herregårdens historie. Projektet, der samlet set må betegnes som det største og mest ambitiøse forsøg på at formidle den danske herregårds historiske betydning til et moderne publikum, udgør baggrunden for denne artikel – hvis sigte det er at løfte lidt af sløret for et interiørmuseums arbejde med at skabe *tidsbilleder*.

Om at tage hul på 1800-tallet

Da jeg blev ansat på Gammel Estrup – Herregårdsmuseet i efteråret 2013 havde man netop tilendebragt den sidste etape af arbejdet med at restaurere 1. salen og stod nu for at skulle tage hul på arbejdet med 2. salen. At bidrage til dette nye kapitel blev en af

Herregården set gennem Ferdinand Richardts pen i midten af 1800-tallet. I dag arbejdes der målrettet på at fremtidssikre det gamle stamhus.

Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

mine centrale arbejdsopgaver. Som ny vikarierende inspektør blev jeg pludselig en del af et erfarent team, der knyttede en lang række fantastiske faglige kompetencer sammen. Opgaven var klar, men hvordan skulle den gribes an? Det var selvfølgelig oplagt, at etagen måtte danne rammen om fortællingen om herregården i 1800-tallet, når man nu havde fået en smuk rejse gennem 1700-tallet tilrettelagt på etagen nedenunder – og stueplan formidlede 1600-tallet. Men som det er i gamle huse, findes der ikke noget, som man „bare lige“ gør. Lars von Trier og Jørgen Leth arbejdede med 5 benspænd – museumsfolk bevæger sig i et landskab med snubletråde i snesevis.

Udfordringer!

I 1800-tallet havde man fortsat brugt 1. salen som den repræsentative etage. Og på både 1. og 2. sal ændrede man i det store hele ikke på ruminddelingerne, ligesom man i vidt omfang lod 1700-tallets døre, panelbeklædninger og stuklofter intakte. Det sidste er i og for sig ikke noget problem. At vi som museumsfolk laver 1800-tals indretning i 1700-tals rammer giver blot et uhyre realistisk tidsbillede. Langt

Udgangspunktet for restaureringen af interiørerne var at anvende så mange af de originale elementer fra huset som muligt. Således var forlægget for rummets vægbeklædning malede lærreder fra tiden, der oprindeligt havde hængt på Gammel Estrup, men som var taget ned i forbindelse med en tidligere restaurering. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

flere rum fremstod på herregårdene i 1800-tallet som blandingsinteriører med spor efter tidligere tider end som gennemarbejdede stilrene, skoleeksempler på tidens herskende smag. Også i fortiden levede man med sin fortid. Derimod udgjorde den indledningsvist nævnte problemstilling en udfordring. Når museet nu havde gjort brug af 1. salen til at fortælle om herregårdens repræsentative liv i 1700-tallet, kunne den jo selvsagt ikke genbruges til at fortælle om det repræsentative liv i 1800-tallet. Og 2. salen fungerede i 1800-tallet såvel som i 1700-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet som en mere privat og praktisk sfære; her lå gæsteværelser, børneværelser, soveværelser og opbevaringsrum. Rum som disse udgør selvfølgelig også en central del af herregårdens historie. Men da undersøgelser af etagens anvendelse i 1800-tallets begyndelse pegede på, at af de 4 rum, vi havde udset til at formidle perioden 1800-1830, havde de 3 fungeret som gæsteværelser og det 4. som gangareal, måtte vi i tænkeboks. Er 3 gæsteværelser i rap hensigtsmæssig i forhold til at give publikum et indtryk af det tidlige 1800-tals herregårdsliv? Omvendt; er det hensigtsmæssig at føje endnu en række repræsentative gemakker til en tidsrejse, der således mere og mere ensidigt ville spejle herregårdslivets pragt frem for praksis? Efter en række indbyrdes diskussioner barslede vi med en art kompromis, hvor henholdsvis gangarealet og det ene af de 3 rum skulle indrettes, så de – så vidt det overhovedet var muligt – fremstod, som de gjorde på Gammel Estrup i 1800-tallets første årti-

er. De 2 resterende rum blev derimod indrettet som henholdsvis en tidstypisk stue og arbejdsværelse af mere repræsentativ karakter.

Dette valg blev truffet både for at give publikum et så facetteret indtryk af perioden som muligt, men også fordi vi ellers brændte inde med fortællinger om 1800-tallets herregårdsliv, som vi skønnede, var så betydningsfulde, at de måtte fortælles. Arbejdsværelser, store biblioteker og videnskabelige samlinger fandtes på mange herregårde i 1800-tallet. Netop Jørgen Scheel (1768-1825), der i 1801 arvede Gammel Estrup efter sin farmor Charlotte Louise von Plessen, var dog ekstraordinær i denne sammenhæng. På godset Sostrup, der i 1800-tallets begyndelse udgjorde Jørgen Scheels primære residens, kender vi i detaljer indretningen af flere rum, som var spækket med videnskabeligt udstyr, bøger og kunstgenstande. Navnlig biblioteket var et sandt eventyr. Her fandtes alskens videnskabelige dingenoter og finurligheder, som en velhaver i datiden kunne ønske at vise frem for dannede gæster: Kikkerter, mikroskoper, „elektroforer“, „elektricer-maskiner“, barometre, ure, globusser, luftpumper og så videre. Dertil kom bøger i tusindtal, en omfattende konkyliesamling, musikinstrumenter, skildrier, kuriøsiteter såsom, japanske sko, kinesiske tøfler, en forstenet sild, voksfigurer og meget, meget mere. Nok var Jørgen Scheel ekstraordinær, men når man studerer herregårdskultur, bliver det dog alligevel hurtigt åbenlyst, at mange herregårde rummede beslægtede samlinger – ikke mindst i det videnskabsbe-

Jørgen greve Scheels arbejdsværelse var fyldt med alverdens videnskabelige instrumenter. Mange af dem blev erhvervet på Grevens udlandsrejser. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

gejstrede 1800-tal. I mangt og meget er historien om herregårdene som centre for vidensakkumulation og -spredning, som disse samlinger er et vidnesbyrd om,

kraftigt underbelyst. Og for museet ville det selvsagt være en væsentlig opgave at ændre herpå. Derfor valgte vi på basis af beskrivelserne af Jørgen Scheels bibli-

Da det færdige resultat stod klar i juni 2014 udgjorde rummet en helhed, der i dag giver de besøgende et indtryk af, hvordan Jørgen Scheel ville have indrettet sit arbejdsværelse i begyndelsen af 1800-tallet. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

otek på Sostrup at udnytte et af rummene til at genskabe et kombineret bibliotek og arbejdsværelse. Et ur og en række bøger, der havde tilhørt Jørgen Scheel, var i det store hele de genstande, som museet var i besiddelse af. Imidlertid fandtes detaljerede beskrivelser af Jørgen Scheels samlinger og rumindretninger fra opgørelser i forbindelse med fallitten i 1814. På baggrund af disse kunne vi danne os et dækkende billede og dermed forsøge at anskaffe tilsvarende genstande til rummenes indretning. Samtidig måtte vi opbygge en indretning med dels indbyggede reoler, dels fritstående bogskabe, som man kunne slutte sig til havde været elementer i interiøret på Sostrup.

Interiørmalerier fra tiden, skriftlige kilder og rådføring med diverse eksperter lå til grund for valg af gardiner, tæpper, møblering og så videre, således at det bedst mulige bud på en indretning af et 1800-tals arbejdsværelse/bibliotek i den grandiose ende af skalaen lod sig realisere. Resultatet er en tolkning med afsæt i mange kilder, men denne syntetiserede tolkning tillader publikum at erfare, at herregårde var andet og mere end dans og fine middage – herregårdene var også porte til en fælleseuropæisk videnskultur.

Da Jørgen Scheel overtog Gammel Estrup i 1801, var han og familien som oven for antydet allerede vel-etablerede på Sostrup, og det må antages, at Jørgen Scheel kun opholdt sig på Gammel Estrup lejlighedsvist. Gennemgangen af inventaret, der blev udarbejdet i forbindelse med grevskabets sørgelige fallit i 1814 vidnede dog ikke desto mindre om, at Jørgen Scheel også her, havde brugt en mindre formue på at ud-

styre huset med fornemme møbler og kunst. At Jørgen Scheel faktisk havde ofret en del penge på huset, trods det at han primært opholdt sig på rejser i udlandet, i København eller på sit gennemmoderniserede Sostrup, stemte meget godt overens med, at der i det ene af de værelser, der stod for at skulle restaureres, sad et meget elegant arktapet fra tiden omkring 1800. Ligeledes vidner spor om, at spise-stuens væglærreder i samme periode er blevet malet grå og dekoreret med gule borter akkompagneret af blomsteranker, der snor sig om et lyserødt silkebånd – en dekoration, der blev valgt som forlæg for arbejdsværelsets vægudsmykning. Om tapet og vægbemaling må henføres til Charlotte Louises sidste leveår eller tiden umiddelbart efter Jørgen Scheels overtagelse er svært at afgøre, men navnlig det ekstraordinære arktapet, der har smykket det som i 1800-tallets begyndelse må have været et særligt fornemt gæsteværelse, tipper vi til at være Jørgen Scheels fortjeneste – ellers har den aldrende Charlotte Louise von Plessen virkelig været med på noderne. Arktapetet blev genskabt og opsat i det rum, hvor det originale i dag næsten farveløse tapet nu sidder skånet for lys, skjult bag syrefrit papir og lærred. Også her undlod vi at indrette det gæsteværelse, som altså formodentlig fandtes her i begyndelsen af 1800-tallet. I stedet indrettede vi en tidstypisk stue. Atter handlede det om at få fortalt en væsentlig historie om livet på herregårdene i begyndelsen af 1800-tallet. Indretningen på herregårdene blev i den periode præget af empiren, og navnlig stuerne antog en mindre formel ka-

På 2. sal i hovedbygningen har der i lange perioder ligget mange gæsteværelser til brug for familiens tilrejsende slægtninge, når de kom på besøg langvejs fra. Her ses Von Thienens Værelse med den store smukke 1700-tals paradeseng, kineserier på væggene og kande og vaskefad til personlige pleje. Foto: Kirsten Nijkamp.

Historien om herregårdens indretning i starten af 1800-tallet er historien om et mere familiært livssyn. Således blev børnene og deres legetøj en større del af stuernes inventar, mens der stadig var plads til voksne samtaler ved bordet. Foto: Kirsten Nijkamp.

rakter end tidligere. Herregårdene influeredes generelt af borgelige idealer om familiært samvær, og i den forbindelse fik børn en højere status end hidtil. Vi ville gerne lade denne generelle udvikling spejle sig i indretningen, ved at lade legetøj ligge fremme i stuen, og kilderne til Gammel Estrups indretning bekræftede billedet. I inventaropgørelsen fra 1814 nævnes nemlig både kasser og skuffer med legetøj – børn havde en plads i 1800-tallets herregårdskultur. På samme vis bekræftede opgørelsen, at blomster nu var blevet et almindeligt element i indretningen af stuerne på Gammel Estrup. Blomsterborde og pottetplanter var romantikkens naturbegejstring omsat til borgelig hygge og hjemlighed – hvad der altså også satte sit præg på et adelshjem. Billedet af et adeligt hjem i 1800-tallets begyndelse blev således skabt som resultatet af en slags pingpong mellem de specifikke kilder til Gammel Estrups historie på den ene side og vores generelle viden om tid og miljø på den anden. Hvad arbejdet med kilderne angår, var det helt afgørende at kunne trække på min kollega Signe Steen Boeskovs forskningsfaglige kompetencer. Det er eksempelvis Signes gevinst, at vi med ret stor sikkerhed kan tillade os at antage, at de spraglede tapeter opsattes umiddelbart efter, at Jørgen Scheel overtog huset i 1801. Hun godtgjorde ved hendes forskning, at Jørgen Scheel til trods for omfattende rejseaktiviteter og til trods for, at hans primære hjem var Sostrup, ikke holdt sig tilbage i forhold til at udstyre Gammel Estrup med moderigtige møbler, tapeter, tæpper og kunstgenstande.

Tidsbillede, tolkning og troværdighed

Med ny-indretningen af de 4 rum og herunder ikke mindst opsætningen af de ovennævnte tapeter skabtes et lysende indtryk af de farverige omgivelser Jørgen Scheel vitterlig må have haft, når han opholdt sig på Gammel Estrup. Vi må imidlertid stå ved, at indretningen af henholdsvis arbejdsværelset og stuen ikke konkret spejler den indretning, der fandtes i de pågældende rum i begyndelsen af 1800-tallet. Ikke desto mindre har Gammel Estrups historie stadigvæk også for disse interiørers vedkommende udgjort det specifikke afsæt, der har gjort en fortælling om den danske herregård af almen betydning nærværende. Tidsbilledet er blevet til i en dialog mellem det almenne og det specifikke.

Og selv om det tidsbillede, som jeg har fået lov til at være med til at iscenesætte, ikke kan være andet end en tolkning af en tabt tid, så tror jeg, at kom Jørgen Scheel på besøg fra fortiden, så ville han straks sætte sig bag skrivebordet i det store smukke arbejdsværelse på 2. sal og finde sig ganske godt til rette.